

THEODOR KÖVÁRY (CHIOREANU), UN VESTIT PROFESOR LA BEIUȘ NĂSCUT LA PORTIȚA

AUREL POP*

popaurel22@yahoo.com

ABSTRACT: Theodor Kövály, saw daylight in the Portita area Satu Mare, in 1818, but because of different sources the date of birth is uncertain, unfortunately the Greek Catholic parish registers related to the babies born in Portita, Satu Mare County kept at the National Archives, started only in 1845 so that we could not elucidate the exact date of birth.

It was formed intellectually at Carei and Oradea finishing his studies at Budapest University in 1812. A part of his life was dedicated teaching as a professor at the gymnasium of Beiuș. He was a tireless fighter for the Romanian cause in this part of the country. At the forefront of his work he put above all growing Romanian language and literature, but also he was a tireless creator of souls in his capacity as dean and canon of the united bishopric of Oradea.

He wrote and published much in the press of his time, he enjoyed the appreciation of his contemporaries. He died at Oradea in 1906.

KEYWORDS: Theodor Kovary, catholic priest, portable, United Diocese of Oradea, Oakley

REZUMAT: Theodor Kövály, a văzut lumina zilei în localitatea Portița din județul Satu Mare, la 1818, dată pusă sub semnul incertitudinii întrucât sursele diferă, din păcate, registrele parohiale privitoare la nașcuții greco-catolici din Portița, păstrate la Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, debutează doar cu anul 1845, astfel că nu am putut încă elucida data exactă a nașterii profesorului beiușan.

S-a format din punct de vedere intelectual la Carei, Oradea, finalizându-și studiile la Universitatea din Budapesta în 1842. O parte din viață și-a dedicat-o activității didactice ca profesor la gimnaziul din Beiuș. A fost un luptător neobosit pentru cauza românismului în această parte de țară. În prim planul activității sale a pus mai presus de orice cultivarea limbii și literaturii române, dar și un neobosit modelator al sufletelor în calitatea sa de protopop și canonic titular al Episcopiei unite de Oradea. A repausat în 1906 la Oradea.

A scris și publicat mult în presa vremii, bucurându-se de aprecierile contemporanilor săi.

CUVINTE-CHEIE: Theodor Kovary, preot greco-catolic, Portița, Episcopia Unită de Oradea, Beiuș

Părțile sătmărene au dat Episcopiei unite de Oradea numeroși canonici, cei mai mulți dintre ei iscusiți sfătuitori ai ierarhilor pe lângă care și-au desfășurat activitatea. Unul dintre canonicii cu îndelungă și rodnică activitate a fost Theodor Kövály (Chioreanu). S-a născut la Portița în 16 martie 1818 (după alte surse la 10, respectiv 13 martie 1819)¹. Tustrele surse sunt însă de acord asupra localității de baștină, Portița. Din păcate, registrele parohiale privitoare la nașcuții greco-catolici din Portița, păstrate la Direcția

* Centrul Județean pentru Promovarea și Conservarea Culturii Tradiționale Satu Mare

1. Ca dată a nașterii, 10 martie precizează dr. Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777–1927*, Oradea, f.a., p. 214; 13 martie avansează ca dată a nașterii rev. „Familia”, în numărul omagial din 29 iulie/4 august 1867, dedicat lui Theodor Kövály; 16 martie propune Dr. Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828–1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuș, 1928, p. 164; această ultimă dată este preluată în lucrarea B. Dulgău, Cl. Porumbăcean, *Oameni din Sătmăre*, Satu Mare, 2000, p. 113.

Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, debutează doar cu anul 1845, astfel că nu am putut încă elucidă data exactă a nașterii profesorului beiușan.

În această localitate au mai văzut lumina zilei preoții Vasile Pățașiu, paroh multă vreme la Hotoan, precum și Ioan Kőváry (Chioreanu), acesta din urmă probabil din aceeași familie cu Theodor Kőváry (Chioreanu), folclorist de seamă al nordului Transilvaniei².

Theodor Kőváry (Chioreanu) provine din părinți țărani greco-catolici, foarte credincioși, originari dintr-o veche familie nobiliară românească din Chioar, Pop de Mesteacăn, înnobilită în 1656 de către George Rákóczi. Numele și l-a împrumutat de la zona de unde încă sub regimul lui Carol al III-lea strămoșii săi s-au strecurat în comitatul Sătmarului³. Într-adevăr, despre familia Kőváry se știe că erau sclopetari sau pușcași, au căpătat în 4 aprilie 1656 literele donaționale în privința unei posesiuni pe teritoriul Teremi, în comitatul Târnava, de la G. Rákóczi⁴.

Avea o soră, Florentina (născută în 1817) căsătorită cu pr. Ioan Nichita (paroh la Hotoan, Mihăieni și Pir), din această căsnicie văzând lumina zilei dr. Ioan Nichita, celebrul avocat a acestor părți⁵. Theodor Kőváry (Chioreanu) a avut un mare rol în creșterea și educarea nepotului Ioan, îndeosebi după ce acesta a rămas orfan. Buna creștere a viitorului avocat s-a materializat prin dărnicia de care acesta a dat dovadă față de tinerii studioși români, acordându-le acestora o sumedenie de burse.

Școala primară și primele trei clase gimnaziale Theodor Kőváry (Chioreanu) le-a absolvit la Carei. A urmat apoi liceul la Oradea, absolvind în 1838, iar teologia a terminat-o la Universitatea din Budapesta în 1842. A ajuns să studieze la Budapesta datorită inteligenței sale⁶. S-a distins acolo prin puterea moralității și prin constanța energiei sale, deși a avut de trecut prin numeroase greutăți. A fost hirotonit ca preot celib în 3 septembrie 1843 de către episcopul Vasile Erdelyi⁷.

După hirotonire a funcționat vreme de un an la curtea episcopescă. Își va dedica viața activității didactice, fiind vreme de 33 de ani profesor, apoi director al gimnaziului din Beiuș.

În 1847 a făcut o lungă călătorie, trecând prin Viena, Germania și Italia, experiență în urma căreia a realizat o cărtică plină de notații interesante.

După 1860 a fost trimis, ca un apărător zelos al cauzei și limbii române la Viena. Limba română era foarte nerespectată în cercul beiușan, călătoria lui în capitala imperiului a fost însă încununată cu un neașteptat succes.

A luptat cu mult curaj pentru cauza morii de la Holod și a bibliotecii lui Samuil Vulcan, cuvenite de drept gimnaziului românesc din Beiuș. A fost unul dintre vrednicii donatori de prețioase volume pentru biblioteca diecezană din Oradea⁸.

Știm că era un susținător al presei românești, spre exemplu în 1862 era abonat la „Foaie pentru minte, inimă și literatură”⁹.

În anul hirotonirii a fost numit profesor la clasa I gramaticală la Beiuș. Din 1851 a ajuns titular definitiv de limba și literatura greacă și științe fizice la Liceul beiușan. După retragerea lui Gheorghe Vlaș a fost promovat director provizor, iar din 1862 a fost numit director titular la liceul românesc din Beiuș¹⁰, deținând acest post până în 1876, când, după repausarea episcopului Ioan Olteanu a plecat la Oradea¹¹. A slujit deci cu devotament școlile Beiușului vreme de multe decenii. Instituția beiușană

2. Viorel Câmpean, *Ioan Kőváry (Chioreanu) schiță bio-bibliografică* în „Confluente”, Satu Mare, aprilie 2006, pp. 26–27.

3. „Familia”, nr. 30/1867, 29 iulie/4 august, p. 354.

4. Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, ediția II-a, Cluj-Napoca, 2003, vol. II, p. 199.

5. Francisc Hossu-Longin, *Amintiri*, Cluj-Napoca, 1975, p. 78.

6. Petru Tămaian, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române-unite de Oradea*, Oradea, 1930, p. 76.

7. dr. Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777–1927*, Oradea, [s.a.], p. 214.

8. Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000, p. 331.

9. „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, dec. 1862.

10. *Monografia-almanah a Crișanei*, redactată de Aurel Tripon, Tipografia diecezană Oradea, 1936, p. 343.

11. dr. C. Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828–1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuș, 1928, pp. 164–165.

și-a câștigat renumele în timpul directoratului său, el fiind un priceput întreținător al armoniei între profesori și elevi¹².

Unul dintre numeroșii săi elevi, Francisc Hossu-Longin afirmă despre el că era „blândoi, indulgent și iertător, părea că nu știe dojeni”.

S-a străduit ca, avantajat de funcțiile pe care le-a ocupat la Beiuș, să înființeze o societate literară, reușind acest lucru în 31 decembrie 1861, împreună cu un grup de elevi din clasa a VIII-a. El a avut meritul de a-i fi definitivat statutele de organizare, după modelul celor ale societății literare de la Oradea¹³. Despre societățile de lectură s-a afirmat, pe drept cuvânt, că s-au dovedit a fi adevărate ateliere de ucenicie națională¹⁴.

Problema cultivării limbii și literaturii române a stat mereu în atenția sa.

A funcționat în același timp ca și protopop și canonic onorific, acest ultim titlu obținându-l în 1865¹⁵. Din 26 august 1871 a fost numit canonic titular al Episcopiei unite de Oradea¹⁶.

Pentru bunul mers al școlii românești a purtat corespondență cu Timotei Cipariu¹⁷.

În anul 1862 Beiușul a trebuit să treacă peste un cumplit incendiu. El a înființat o comisie, reușind să strângă câteva mii de florini pentru sinistrați, mobilizând energiile din oraș pentru reconstrucție¹⁸.

În 1881 devine prepozit și vicar general episcopal, funcție pe care a deținut-o până în 1893¹⁹. În noaptea de 8 spre 9 august a acelui an i-a fost atacată casa din Oradea, fiindu-i sparte 8 geamuri, de către ungurii șovini. A depus plângere, împreună cu alți prelați și intelectuali români din Oradea. Au fost pedepsiți însă câțiva obscuri vinovați – țapi ispășitori, adevărații instigatori fiind achitați²⁰.

A publicat mai multe dizertații științifice în programele liceului, dintre care amintim *Dumnezeu și natura* (Anuarul 1855/1856).

Cu aplecare spre limbile străine încă de pe băncile școlii, a alcătuit un „Dicționar latin-român-maghiar-german”, în două volume, rămas în manuscris, din păcate²¹. A lucrat foarte mulți ani la această operă.

De asemenea, a scris un *Document istoric de la G. Rákóczy* (1861), articol în care constată că Beiușul a fost district autonom, independent de comitatul Bihorului.

Legătura cu foile românești reprezintă un capitol care își așteaptă cercetătorii. În orice caz, știm că era un apropiat al lui Barițiu, căci în 1884 îl asigura pe părintele ziaristicii transilvănene că îl va primi așa cum se cuvine în preconizata vizită a acestuia pe meleagurile ardelene, după cum aflăm dintr-o scrisoare a lui Iosif Roman către Barițiu²².

În „Foaie pentru minte, inimă și literatură” a publicat un studiu referitor la originea și evoluția calendarului, pronunțându-se pentru adoptarea de către români a calendarului gregorian: *Anulu julianu și gregorianu (seau calindariulu vechiu si nou)*²³.

12. „Familia”, nr. 30/1867, 29 iulie/4 august, p. 354.

13. „Familia”, nr. 30/1867, 29 iulie/4 august, p. 354; Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860–1918*, Cluj-Napoca, 1998, p. 122.

14. Vasile Bolca, *Lepturiștii orădeni*, în „Transilvania”, 1944, nr. 2, p. 135.

15. „Familia”, 10/1865, 5/17 sept., p. 128.

16. *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad, 1909, p. 18.

17. *** Timotei Cipariu. *Correspondență primită*, București, 1992, pp. 389–390.

18. „Familia”, nr. 30/1867, 29 iulie/4 august, p. 354.

19. dr. Iacob Radu, *Istoria diezezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777–1927*, Oradea, [s.a.], p. 214.

20. Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848–1918*, Oradea, 1937, pp. 175–177.

21. I. Călușer, *op. cit.*, p. 152.

22. Gelu Neamțu, Viorel Faur, *Iosif Roman (1829–1908), o personalitate bihoreană mai puțin cunoscută*, Oradea, 2004, p. 29, 52; Teodor Neș, *A doua carte cu oameni din Bihor*, 1979, p. 192.

23. „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1857, nr. 2, p. 67; nr. 3, p. 10–11; nr. 4, p. 13–15; nr. 5, pp. 17–20.

Semnătura lui a fost însă prezentă și în jurnale de limbă străină, pledând și acolo pentru cauza națională și cea a instituției pe care a reprezentat-o cu cinste.

A fost aproape de orice inițiativă favorabilă creșterii culturale, dar și economice, a celor din neamul său. Așa este, spre exemplu, participarea sa la dezvoltarea băncii „Bihoreana”²⁴.

Se bucura de apreciere din partea lui Iosif Vulcan, acesta făcându-i în numărul din 29 iulie/4 august 1867 al „Familiei” un portret elogios.

A repausat la Oradea în 22 febr. 1906, dată la care ocupa funcțiile de prepozit, examinator pro-sinodal și asesor consistorial, adunând deja 87 de ani dintre care 63 dăruți preoției²⁵. A lăsat urmașilor, mai precis studențimii române unite, o fundație care ajută studenții, valorând cca. 12.000 de coroane, reprezentând suma de 9418 coroane și câteva acțiuni ale unor bănci în valoare de 2300 coroane²⁶.

---

24. T. Neș, *Oameni din Bihor. 1848–1918*, Tip. Diecezană, Oradea, 1937, p. 204.

25. *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909...*, p. 292; centenarului repausării sale i-am dedicat un articol în „Informația de duminică”, republicat în *Oameni și locuri din Sătmăru*, 2008, p. 67–70.

26. dr. Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777–1927*, Oradea, [s.a.], p. 230.